

А.Г.Міхалевіч, Мінск

СТЫЛІСТЫЧНАЯ АПРАЎДАНАСЦЬ УЖЫВАННЯ КАНСТРУКЦЫЙ З ПАЎТОРАМІ Ў ПАЭТЫЧНЫХ РАДКАХ МАКСІМА ТАНКА (на матэрыяле зборніка вершаў “Збор калосся”)

Далёка за межамі нашай краіны і сёння гучаць праніклівыя вершаваныя радкі Максіма Танка (Яўгена Іванавіча Скурко) – народнага паэта Беларусі, Героя Сацыялістычнай Працы, 100-годдзе з дня нараджэння якога адзначалася 17 верасня 2012 года. Пачаўшы паэтычную дзейнасць вясною 1932 года, калі былі апублікаваны першыя вершы ў падпольным рукапісным часопісе “Пралом” пад псеўданімам Граніт, Максім Танк увайшоў у гісторыю нацыянальнай літаратуры як аўтар зборнікаў “На этапах”, “Журавінавы цвет”, “Вастрыце зброю”, “Праз вогненны небасхіл”, “Каб ведалі”, “У дарозе”, “След бліскавіцы”, “Мой хлеб надзейны”, “Глыток вады”, “Хай будзе святло”, “Нарачанскія сосны”, “Прайсці праз вернасць” і інш. Адным з лепшых з’яўляецца зборнік “Збор калосся”, у які ўвайшлі вершы, што былі напісаны ў 1983-1988 гадах і адлюстравалі, сярод іншых праблем, пазіцыю аўтара-грамадзяніна. Гэтаму, напрыклад, прысвечаны верш “Парогі”: Заўсёды былі І, відаць, заўсёды будуць Высокія парогі Да славы, Да любові, Да шчасця. Толькі як змірыцца З высокімі парогамі Да праўды І справядлівасці? [2, с.208].

Усе аўтарскія вершы вызначаюцца багаццем мастацкіх дэталей і стылістычных прыёмаў. Сярод апошніх вылучаюцца паводле частотнасці ўжывання і стылістычнай матываванасці канструкцыі з паўторамі, структурная спецыфіка якіх заключаецца ў перыядычным паўтарэнні (як правіла, двойчы) адной сінтаксічнай пазіцыі з аднолькавым лексічным напаўненнем. Такія канструкцыі нясуць важную стылістычную нагрузку. Так, у вершы “Садзіце лясы!” Максім Танк закранае як экалагічную, так і маральна-этычную тэмы, актуальнасць якіх узмацняецца за кошт некалькіх груп паўтараў: **Садзіце лясы! Садзіце лясы** (тут і далей выдзелена намі. – А.М.) Ва ўсе гадавіны, прыгоды, часы! І саджанцам, як немаўлятам, зялёным Давайце на хрэсьбінах гэтых **імёны – Імёны** сваіх незабыўных бацькоў, **Імёны** каханых, **імёны** сяброў. **Імёны** падзей, што палаюць зарю, **Імёны** аваяных славай герояў І рознаплямённых народаў, дзяцей, **Імёны** сузор’яў і нашых надзей. Каб дрэвы і ранней, і позней парой Заўсёды шумелі над мірнай зямлёй [2, с.36].

У мове вершаў Максіма Танка параўнальна шырока ўжываюцца канструкцыі з паўторам аднаго слова – звычайна ці галоўнага, ці даданага члена сказа: а) дзейніка: **Вецер**. Пранізлівы **вечер** Злосна ў мае грудзі б’ецца, Рве і шматае кашулю, Глушыць мяне сваім гулам, Кідае золкасцю ў вочы [2, с.268]; б) выказніка: **Хлусяць** сваты на запоінах, **Хлусяць** баяры і баяркі на вяселлі. **Хлусяць** кумы на хрысцінах. Адна Кастлявая не **хлусіць** [2 с.256]; в) дапаўнення: Многа салютаў прагрукала ў сэрцы. Можа, пашчасціць пачуць мне і болей, хоць усё менш і ўсё менш застаецца **нас**, ветэранаў апошняга

бою. **Нас**, што прайшлі праз свінцовыя ліўні І, цішынёй веснавою праняты, Бачылі першы салют незабыўны, Мірныя чулі яго перакаты [2, с.40]; г) азначэння: Знойдзены: **Невядомая** карціна Рафаэля... **Невядомая** партытура Бетховена... **Невядомыя** строфы Пушкіна... А на папялішчы купалаўскай хаты – Яго жалейка... Нічога дзіўнага! Каму невядома, што яны жывуць І твораць вечна! [2, с.94]; д) акалічнасці: Усё часцей даводзіцца нам чуць: “**Тут** некалі быў Мачтавы І шматгалосы бор...” “**Тут** красаваўся луг І меданосных, І гаючых траў...” “**Тут** возера пералівалася У бліках сонца, У мігценні зор...” **Тут**... [2, с.219]. Такія паўторы выкарыстоўваюцца пераважна ў якасці выдзяляльнага сродку: з іх дапамогай выдзяляюцца семантычна важныя для выказвання моўныя элементы. Варта адзначыць і яшчэ адну функцыю – раздзяляльна-выдзяляльную, калі паўтор садзейнічае больш цэласнаму, вобразнаму ўспрыняццю чытачом кампанентаў выказвання.

У вершаваных радках зборніка “Збор калосся” атрымала распаўсюджанне анафара – “стылістычная фігура, паўтарэнне аднолькавых слоў, выказаў, гукаў (іх спалучэнняў) у пачатку вершаваных радкоў, строф або сказаў” [1, с.19]. З дапамогай названага прыёму стылістычна нейтральныя сінтаксічныя канструкцыі набываюць у вершаваным кантэксте своеасаблівую арганізацыю, уласціваю і гутарковай мове. Такая арганізацыя кантэксту (нярэдка нават усяго верша) дазваляе сканцэнтравана ўвесць час увагу чытача на семантычна важным кампаненце і найлепш зразумець аўтарскую задумку. Пры гэтым не страчваецца і лагічная сувязь паміж кампанентамі паэтычнага твора.

Адметнасцю аўтарскага стылю Максіма Танка з’яўляецца анафарычны паўтор аднаго слова, але не самастойнай, а службовай часціны мовы, пераважна прыназоўнікаў. Паколькі першапачатковае значэнне невытворных прыназоўнікаў было прасторавае, то з дапамогай паўторных прыназоўнікаў выражаюцца менавіта такія адносіны. Напрыклад: Дык смялей выходзьце **На** будаўнічыя пляцоўкі, **На** перадавыя пазіцыі, **На** прасторы палёў, **На** ўдарныя рубяжы і міжзорныя трасы, Каб хутчэй сталі явай Усе казкі дзяцінства, Усе мары і сны, Запаветы бацькоў І надзеі Радзімы [2, с.32]; Пакуль там іншыя Збяруцца, тугадумы, Яны [смарчкі. – А.М.] выскокваюць першыя **З-пад** ядлаўцоў, **З-пад** цёплых сховаў Дзеразы, імхоў [2, с.81]. Нярэдка паўторы прыназоўнікаў і з аб’ектнымі адносінамі: Здаецца, перагаварыў з усімі Сябрамі, знаёмымі і незнаёмымі, **З** дрэвамі, звярамі, птушкамі, **З** дажджамі, снягамі, вятрамі, **З** дарогамі, рэкамі, што мог бы І кропку пад інтэрв’ю паставіць, Ды ўспомніў, што не закончыў яшчэ Гутаркі з самім сабой [2, с.26]; Не адбірайце Таямніц усіх **У** зор, аблокаў, Кветак палявых, **У** весніх ранкаў, Залатых змярканняў, **У** першых пацалункаў І прызнанняў, Грахоў – у грэшных, Святасці – у святых, Каб свет не стаў І нудным, і пустым [2, с.80].

Вылучаюцца і канструкцыі з паўторами прыназоўнікаў, што выражаюць азначальныя адносіны: У кожным атэстаце Выстаўляюцца адзнакі па розных дысцыплінах, І толькі няма адзнак **За** чалавечнасць, **За**

руплівасць, **За** паводзіны ў сям'і, **За** сталом, Бо і па ядзе Меркавалі калісьці, На што хто здатны [2, с.157].

Сустракаюцца і своеасаблівыя паводле афармлення канструкцыі з паўторам прыназоўнікаў, што выражаюць прычыннае значэнне:

Ад вясенняй расы травы зелянеюць,
Ад асенняй – заўжды вянуць ды сівеюць.

Ад вясенняй расы граюць птушкі шчыра,
Ад асенняй – лятуць у далёкі вырай.

Ад вясенняй расы радуецца сэрца,
Ад асенняй – чамусь у трывозе б'ецца [2, с.16].

Стылістычная насычанасць прыведзенага кантэксту ўзмацняецца за кошт паўтору не толькі прыназоўнікаў, але і іншых адзінак: словазлучэння **вясенняй расы** і прыметніка **асенняй**.

Не пазбег Максім Танк паўтору і іншых службовых часцін мовы, асабліва злучнікаў. Не спыняючыся на характарыстыцы паўторных злучнікаў тыпу **ні – ні** [2, с.48], **то – то** [2, с.109] і інш., акцэнтуюем увагу на найбольш частых паўторах падпарадкавальных злучнікаў: а) часавых: Так было і са мной, – Успамінае старая, – Перад самым жнівом, **калі** град выбіў жыта, **Калі** ў блакаду згарэла сяло, **Калі** прыйшла пахаронка... [2, с.177]; Не было суладдзя ў песнях, **Покуль** бусел рэй не ўзяў, **Покуль** сонца – бубен весні – 3 клёкатам не прыпадняў [2, с.84]; б) тлумачальных: Не карай мяне, лёс, глухатой, Той, што перашкаджае пачуць, **Як** світальнай вясновай парой Журавы на радзіму лятуць. **Як** хто кліча мяне памагчы Або грукае ў дзверы мае, **Як** самотна хто плача ўначы Ці ў застоллі сяброўскім пяе. **Як** шумяць-каласяцца жыты, **Як** звініць зарапад над зямлёй. Шапацяць і дажджы, і лісты – Не карай мяне, лёс, глухатой! [2, с.55]; в) мэтавых: Мы ў партыю ўступілі, **Каб** свет не ведаў слёз, пакутаў і насілля, Не панаваў злы лёс. **Каб** войны і нягоды не нішчылі зямлю, Ядналися народы Ў братэрскую сям'ю. **Каб** горда і высока палаў свабоды сцяг... [2, с.90].

Значную сэнсавую нагрузку ў вершах Максіма Танка нясуць таксама паўторы простых сказаў або прэдыкатыўных частак складаных сказаў. Напрыклад: Ноччу, ціха падкраўшыся, Выпаў снег. Раніцой прачнуліся дрэвы Ўсе ў казачнай белі І не пазнаюць самі сябе. – **Ты хто?** – Пытае бяроза ў сасны. – **Ты хто?** – Пытае асіна ў алешыны. – **Ты хто?** [2, с.59]; **Хаця б не забыць**, што Даўно мінуў поўдзень І час завяршаць Збор калосся на полі. **Хаця б не забыць**, што Ноч не за гарамі, І ўсім пажадаць Добрага адпачынку. **Хаця б не забыць**, Калі заўтра пашчасціць Ubачыць світанне, Падзякаваць сонцу, Падзякаваць сонцу, Што зноўку вярнула Да любяе працы – Да збору калосся [2, с.3].

Паўторы дадзенага тыпу маюць цесную сувязь з гутарковай мовай і таму выступаюць сведчаннем фальклорных вытокаў творчасці Максіма Танка. Менавіта з беларускай народна-паэтычнай творчасці ўзяты канструкцыі: а) з кантактным паўторам адной лексемы, які захоўвае

рытмамелодыку верша: Сёння, прыпаўшы Да грудзей Зямлі, Я пачуў яе глабокую трывогу. Не знаю, Чым карміцельку сучешыць. Мо старой, Калісьці чутай песні: “А ўсе беды – **вон, вон**. На зямельку – **сон, сон...**” [2, с.139]; б) з анафарычным паўторам сказа (а таксама ў межах сказа адной лексемы), на фальклорнае паходжанне якога, акрамя звароту да беларускага народнага свята, паказваюць выклічнік **ой** і форма інфінітыва **знаці**: **Ой, знаці, знаці, Хто ў ноч на Яна** Папараць-кветку Шукаў да рана. Тая дзяўчына Калоссем жыта Зацалавана, Расой абмыта. **Ой, знаці, знаці, Хто ў ноч на Яна** Скакаў праз вогнішча Аж да рана. У той дзяўчыны Агонь кахання Пераліваецца Ў сэрцы ззянем. **Ой, знаці, знаці, Хто ў ноч на Яна** Пускаў вянок свой Па хвалях рана. У той дзяўчыны Не за гарамі Госці з вясельнымі Скрыпачамі [2, с.234]; в) з паўторам узятай у двукоссе часткі прыказкі “Сем раз адмер, адзін раз адрэж”. Менавіта першая “**Сем раз адмер...**” ужываецца як назва верша і паўтараецца ў апошнім пяць разоў, прычым не заўсёды ў пачатку страфы. Стылістычны эффект згаданага прыёму ўзмацняецца ўжываннем у апошняй страфе не толькі паўторнай канструкцыі, але і яе аўтарскай інтэпрацыі: “**Сем раз адмер...**” Цяпер чарнобыльскіх Герояў славім, Што атамны вулкан Сваім жыццём гасілі, Ратуючы Зямлю. І адначасна Дараваць не можам, Што нехта атам забыўся **Сем раз адмераць** і праверыць Кожную дэталю, Каб наш зямны каўчэг Не пад жалобным ветразем У будучыню плыў [2, с.132 - 133].

Такім чынам, паэтычныя радкі Максіма Танка і сёння хвалююць чытачоў не толькі актуальнасцю ўзнятых праблем і тэм, але і па-майстэрску падабраных вобразна-выяўленчых сродкаў, у тым ліку і канструкцый з паўторамі.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Сцяцко, П.У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў/ П.У.Сцяцко, М.Ф.Гуліцкі, Л.А.Антанюк. – Мінск: Выш.шк., 1990. – 222 с.
2. Танк, М. Збор калосся: Вершы / М.Танк. – Мінск: Маст.літ., 1989. – 302 с.